

جنگی دیگر

کاوه بیات

دسته یک: بازروایی خاطرات شب عملیات (۱۳۶۴/۱۱/۲۴، جاده فاو - ام القصر). تحقیق و تدوین اصغر کاظمی. تهران: انتشارات سوره مهر، ۱۳۸۶. ۸۲۳ ص. مصور. ۱۰۰،۰۰۰ ریال.

اگرچه چند سالی است که تاریخ نگاری جنگ هشت ساله ایران و عراق در قیاس با شروعی امیدوار کننده، تا حدودی از تک و تا افتاده و یا لا اقل آن شتاب اولیه را از دست داده است، ولی هنوز هم به ابراز قوی و مؤثر بارقه‌هایی از ضرب و توان نهفته در این تجربه مهم تاریخی تواناست. در کنار عرف غالب بر روایت جنگ - «روایت فتح» - که بیشتر جنبه‌ای عرفانی و آسمانی دارد، هر از گاه از انتشار آثاری می‌توان سخن گفت همانند کتاب دسته یک: بازروایی خاطرات شب عملیات که در آن از دیگر ابعاد جنگ نیز صحبت می‌شود.

در شب ۲۴ بهمن ۱۳۶۴، در چارچوب مجموعه عملیاتی که پس از رهایی خرمشهر برای تعقیب دشمن در جبهه جنوب آغاز شد، یعنی اندک زمانی بعد از توفیق عملیات والفجر ۸ در تصرف شبه جزیره فاو، دسته یک گروهان یکم گردان حمزه از لشکر ۲۷ محمد رسول الله (ص) وظیفه یافت با پیشروی در امتداد جاده فاو - ام القصر، به پل بزرگی دست یابد که تخریب آن می‌توانست، با جلوگیری از ضد حمله احتمالی عراقی‌ها از آن سامان، امنیت جناح چپ کل عملیات والفجر ۸ را تأمین کند.^۳ در خلال این عملیات که شرح تقریباً لحظه به لحظه آن در این کتاب ثبت و روایت شده است، از جمع ۲۹ نفری دسته یک، فقط ۱۴ نفر در همان

شب جان باختند و عملیات نیز به نتیجه مطلوب نرسید. برآورد نیروهای اطلاعات گردان از آمادگی دشمن - اینکه فقط «... چند تانک سالم و چند تانک سوخته سر راه هست، آنها را بزیند و مستقیم به طرف پل بروید...» (ص ۵۲۵) - برآورد دقیقی نبود (ص ۱۹۲). با توجه به مقاومت جدی عراقی‌ها نه فقط تلاش این گروه، که تلاش افراد گروهانهای دوم و سوم نیز برای دستیابی به هدف اصلی عملیات در آن شب به جایی نرسید (ص ۱۵).^۴ ساختار اصلی دسته یک بر اساس روایت خاطرات بر جای مانده از گروهی از اعضای این واحد نظامی و تعدادی از صاحب منصبان مرتبط با آن استوار است. اصغر کاظمی که پیشتر نیز تدوین آثار مهمی چون «محو (خاطرات شناسایی منطقه قصر شیرین و ذهاب) (۱۳۷۹) را در عرصه تاریخ جنگ در کارنامه خود دارد، این بار نیز با گردآوری انبوهی از داده‌های مختلف، از به یادمانده‌های افراد باقی مانده از دسته یک گرفته تا خاطرات کسان و هم‌زمان آنها، یادداشتهای موجود از آنها، که در این عملیات شهید شدند، یا روایات ضبط شده تنی چند از دیگر افراد و وابستگان دسته یک که در مراحل بعدی جنگ تهیه شدند... به ارائه گزارشی از این واقعه موفق شده است که اگرچه صرفاً در حول محور یک تجربه کوتاه - لحظه‌ای از هشت سال جنگ و جدل می‌چرخد، ولی از کلیتی به مراتب فراتر از یک عملیات گذرا حکایت دارد. اوج و موضوع اصلی هر یک از روایات شانزده گانه این مجموعه، عملیات شب ۲۴ بهمن ۱۳۶۴ است و تلاش دسته یک برای پیشروی در امتداد محور فاو - ام القصر و دستیابی به پل کدایی؛ ولی این نیز قدمتی دارد: سرازیر شدن انبوهی از جوانان برانگیخته از تب و تاب انقلاب از اقصی نقاط کشور، دوره‌های طاق‌فروسی نظامی، پشت سر داشتن خانه‌ای و کاشانه‌ای برای هر یک از داوطلبان و انبوهی از دبستگی‌های روزمره زندگی، با جوانبی عادی و پیش پا افتاده که در آستانه مرگ و زندگی معنایی دیگر می‌یابند.

و همچنین مؤخره‌ای: یاد و خاطره آنهایی که از این عملیات به خانه برگشتند از زبان دوستان، هم‌زمان و خویشان آنها که آن نیز همانند مقدمات کار به زبانی قوی و مؤثر

توصیف شده است.

دسته یک نیز در توصیف عملیات شب ۲۴ بهمن ۱۳۶۴ با تأسی از عرف رایج در این عرصه، لاجرم چارچوبی لاهوتی را مدنظر دارد - جوانب فراوانی از آن همه اینار و از خودگذشتگی را نیز جز در قالبی از این دست نمی‌توان تبیین کرد - ولی بازیگران این عرصه، نظری به پایین و جای پای در عالم ناسوت هم دارند و شاید قدرت و کشش دسته یک نیز در تلفیق این هر دو وجه کار نهفته باشد.

رزمندگان دسته یک نه از سخن گفتن از پیشامد گاه به گاه ترس و وحشت در مقطعی از زد و خورد های آن شب واهمه دارند (ص ۱۶۸) و نه از اشاره به ضایعات حاصل از آتش اشتباهی خودی. جنگ آنها واقعی است؛ جنگی است که در آن همانند بسیاری از دیگر تجارب جنگی متعارف، لحظه‌هایی پیش می‌آید که نه فقط نمی‌توان اسیر گرفت که دشمن مجروح را نیز نمی‌توان به حال خود گذاشت (صص ۱۸۳ - ۱۸۲).

به رغم حال و هوای ملهم از اینار و از خودگذشتگی، شوق وصال به حق و غیره، آموزش نظامی جدی است و تقید به دیسیپلین اساسی. آگاهی از تفاوت ضخامت پوشش زرهی تانکهای روسی مهم است و همه باید بدانند که اسلحه قلق گیری می‌خواهد. حتی همان حال و هوای عارفانه نیز به گونه‌ای که مثلاً در اشاره‌ای گذرا به فعالیت‌های تبلیغی حجت‌الاسلام پروازی در اردوگاه آموزشی دو کوهه بیان شده است (صص ۳۳ - ۳۲)، به خودی خود حاصل نمی‌شود و همانند حداقلی از مهارت‌های نظامی مستلزم آموزش بود.

روایات ارائه شده در این مجموعه سطوح مختلفی دارد؛ برخی مانند روایات تنی چند از فرماندهان گردان حمزه، نظر به اشراف آنها بر جوانب کلی تر امر، از تحولات جاری در حول و حوش این عملیات نیز تصویری به دست می‌دهند (صص ۷۰۱ - ۶۷۵) و برخی نیز در قیاس با دیگر روایات ارائه شده، کمتر احساسی و عاطفی هستند و جنبه واقع‌گرایانه‌تری دارند (صص ۱۹۹ - ۱۷۸ و ۲۷۳ - ۲۱۱). ولی در مجموع، هر یک مکمل دیگری هستند.

تصویری که از روایت این تجربه محدود عملیاتی، آن هم صرفاً از منظر یک «دسته»، یعنی کوچکترین واحد نظامی در یگانهای پیاده، به دست می‌آید، از بسیاری از بررسیهای منتشر شده در این زمینه گویا تر است.^۵ تنها از لحاظ آشنایی با ابعاد واقعی یک عملیات نظامی مهم است بلکه از پاره‌ای از خصوصیات کلی تر این تجربه نیز تصویری در خور توجه ترسیم می‌کند: اطلاعات ارائه شده از پیشینه خانوادگی این گروه کوچک، از پایگاه اجتماعی جنگ و جایگاه طبقاتی بسیاری از داوطلبان نظامی نمونه‌ای به دست می‌دهد و در کنار این موضوع، خاستگاه جغرافیایی هر یک از آنها - از زنجان و اردبیل گرفته تا گیلان و خوزستان، نقرش و گلپایگان و کاشان - از ابعاد ملی و مملکتی جنگ حکایت دارد.

۱. بنگرید به: کاوه بیات، «تاریخ نگاری جنگ»، فصلنامه گفتگو، ش ۲۳، (بهار ۱۳۷۸)، صص ۳۳ - ۱۹.
۲. اگرچه با انتشار نشریاتی چون نگین (برن) (فصلنامه مطالعات جنگ ایران و عراق) از تابستان ۱۳۸۱ به بعد تلاش بر استمرار و تداوم این مقوله قرار داشته است، ولی کند شدن فرایند انتشار دیگر مجلات مجموعه‌های ارزشمندی چون روز شمار جنگ ایران و عراق و یا تداوم نیافتن پژوهشهایی چون مجموعه بررسیهای ارائه شد در طرح «تجزیه و تحلیل جنگ ایران و عراق» نیز محسوس است.
۳. برای آگاهی از جایگاه عملیات دسته یک در چارچوب کلی عملیات والفجر ۸ بنگرید به: مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، اطلس جنگ ایران و عراق، (۱۳۷۹)، ص ۶۶ و ۷۴.
۴. هدف اصلی، یعنی تصرف و تخریب پلی که از روی کانال آب می‌گذشت حاصل نشد، ولی به گفته یکی از فرماندهان این قسمت، نتیجه عملیات آنچنان هم می‌هیچ نبود: اگر در آن شب «... گردان حمزه عملیات سنگینی نمی‌کرد، عراق پاتک سنگینی می‌کرد و ممکن بود محور چپ عملیات از دست برود» (ص ۵۶۶)
۵. برای مثال بنگرید به: توصیف نبرد فاو یکی از جدی‌ترین آثار منتشر شده در این موضوع، از عملیات آن شب که از بابی صریحی از نتایج این عملیات به دست نمی‌دهد (تهران: معاونت سیاسی ستاد کل - مطالعات و تحقیقات جنگ، ۱۳۶۷، صص ۱۸۶ - ۱۸۷).

